

Özgün Makale

Temettuât Kayıtlarına Göre Osmanlı Devleti'nde Romanların Meslekî Yapıları ve Geçim Kaynakları¹

Professional Structures and Livelihoods of Romany in the Ottoman State, According to the Temettuat Registers

Muhammed TAĞ²

Öz

XIX. yüzyılın Osmanlı Devleti için reformlar dönemi olması mali yapılanmada da değişikliğe gidilmesini gerektirmiştir. Bu değişiklikler toplumsal hayatın sosyal ve iktisadî yönlerini incelemek açısından son derece önemli veriler sunan temettuât defterlerini de beraberinde getirmiştir. XIX. yüzyıl Osmanlı sosyal ve iktisadî yapısının incelenmesinde çok yönlü araştırmaya imkân sağlayan temettuât defterleri Osmanlı toplum yapısı içinde önemli bir yeri olan Romanların, meslekleri ve diğer geçim kaynaklarını inceleme açısından da önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bilgiler etrafında, Adapazarı Kazası, Bursa Sinan Bey Mahallesi, Silivri Kazası, Maçın Kazası ve Üsküp temettuât defterleri incelenerek, Romanların XIX. yüzyıl ortalarında farklı bölgelerdeki iktisadi koşullardan ne denli etkilendikleri ve bölgelere göre farklılık gösteren hangi geçim kaynaklarına sahip oldukları aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Meslek, Romanlar, Osmanlı, Temettuât Defterleri, XIX. Yüzyıl.

Abstract

The 19th century, which was the period of reforms for the Ottoman Empire, required some changes within the financial structure as well. The temettuât registers, which were important data sources for the analysis of social and financial aspects of the social life, was among such changes. Providing sophisticated research opportunities for the examination of social and financial structures of the Ottoman Empire in the 19th century, the temettuât registers also presented significant information for the analysis of occupations and other sources of income of the Romany who had an important role within the Ottoman social life. In light of this information, the Temettuât Registers of Adapazarı district, Bursa Sinan Bey Neighborhood, Silivri District, Maçın District and Üsküp are examined and it is aimed to determine to which extent the financial situations in different regions in the mid-19th century affected the Romany and the sources of income they had in different regions.

Keywords: Occupation, the Ottomans, Romany, Temettuât Registers, 19th Century.

Giriş

Tanzimat Dönemi yöneticileri devletin varlığını devam ettirebilmesi için toplumsal birliğin ve idari bütünlüğün sağlanmasını temel şart olarak görmüşlerdir. Bu amaçla girmiş oldukları tüm idarî reformların başarısının malî bir taban oluşturulmasına bağlı olduğunu düşünmüşlerdir.

¹ Makale başvuru tarihi: 13.03.2017, makale kabul tarihi: 10.08 2018.

² Araştırma Görevlisi, Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Trakya Üniversitesi, muhammedtag@trakya.edu.tr.

Bu malî tabanın oluşturulması için genellikle Tanzimat Dönemi'nde vergi konusunda düzenlemeler yapılmıştır (Güran, 2000, s. 75). Bu düzenlemelerle birlikte, cizye ve aşar gibi birkaç vergi dışındaki bütün vergiler kaldırılarak, “herkesin mutasarrıf olduğu emlak ve arazi-i mevcudiyetinin menafii ve temettuât-ı hasılasına ve kar ve ticaret ve iktidarına ve'l-hâsıl hal ve tahammüllerinin derecesine göre virgü namıyla” tek bir vergi alınması kararlaştırılmıştır (Adıyeye, 2000, s. 769). Tanzimat'ın ilanından 1845 yılına kadar geçen sürede uygulamaya yönelik çalışmalarda istenilen sonucun elde edilememesi üzerine gerekli önlemler alınarak 1845 yılında tahrirlerin süratle gerçekleştirilmesine karar verilmiştir (Güran, 2000, s. 76). Bu tahrirler neticesinde büyük çoğunluğu 1261 (1845) yılına ait olan 17.747 defter meydana gelmiştir (Kütükoğlu, 1995, s. 395-396). Temettuât defterlerinin devletin çok geniş bir bölümünde aynı zamanda ve aynı sistematik içinde tutulmuş olması bölgeler ve toplumsal gruplar itibariyle yapılacak mukayeseli çalışmalar için çok zengin bir araştırma imkânı sunmaktadır. Ayrıca sayımda yer alan bilgilerin ekonomik ve sosyal hayatın temel ünitesi olan hane esası üzerine yapılmış olması şehir ve kasabalarda veya kırsal kesimlerde yaşayan kişilerin ve sosyal grupların ekonomik faaliyetleri, gelirleri, servetleri ve sosyal statüleri hakkında yapılacak araştırmalar için geniş bir veri ağı oluşmasını mümkün kılmıştır (Güran, 2000, s. 79-80). Çalışmamızda ana kaynak olarak kullanılan temettuât defterlerinin bu yönlü araştırmaya sağladığı katkı ile Romanların XIX. yüzyıl ortalarında farklı bölgelerdeki iktisadi koşullardan ne denli etkilendiklerini ve bölgelere göre farklılık gösteren geçim kaynaklarına sahip olduklarını görmemiz için Anadolu, günümüz Trakya'sı ve Balkanlardan örnekler alınma-sına dikkat edilmiştir. Ayrıca art arda farklı etnik ve dini unsurların bilgilerini içeren defterlerden ziyade, tamamında Romanların kayıtlarının bulunduğu defterlerin seçimine dikkat edilmiştir.

Tarihi Sürecinde Romanlar

Romanlar kendilerini *Rom - Romni* (erkek ve dişil), dillerini ise *Romani* olarak adlandırmışlardır. Rom ismi *adam, insan* anlamına gelirken, günümüzde hâlâ Hindistan'da görülen alt bir kastın adı olan Sanskritçe *Domba* sözcüğünden türemiştir (Berger, 2000, s. 9). Romanlar için yüzyıllardan beri kullanılan *Çingene* adının nereden geldiği ile ilgili değişik tezler bulunmaktadır. Bunlar arasında uzmanların üzerinde en çok durduğu, bu kelimenin Yunancada kehanet, büyücülük ve sihirle uğraşan bir grubun adı olarak kullanılan ve dokunulmaz anlamına gelen *Athinganoi* veya *Atsingani* sözcüklerinden türemiş olduğudur (Mezarıcıoğlu, 2010, s. 19; Marushi-akova ve Popov, 2006, s. 13-14). Ayrıca Yunan tarihçi Herodot'un Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan *Sigyntae* isimli bir halktan bahsetmiş olmasından yola çıkarak, Çingene tabirinin *Sigyntae* isminden geldiği de ileri sürülmektedir (Mezarıcıoğlu, 2010, s. 18). Son yüzyılda yapılan çalışmalar neticesinde Romanların Hindistan kökenli oldukları konusu kesinlik kazanmıştır. Avrupa'ya ve bütün dünyaya yayıldıklarında dahi kültürel özelliklerinin büyük bir kısmını bozmadan koruyan Romanların anayurtlarının, dil özellikleri itibariyle Hindistan'ın kuzeybatı bölgesi olma olasılığı yüksektir. Fakat tam olarak Hindistan'ın hangi bölgesinden geldikleri konusundaki veriler kesin değildir (Kenrick, 2000, s. 39).

Romanların anayurtlarını V. yüzyılda terk ettikleri düşünülmektedir. Aynı yüzyılda göçebe olarak yaşamlarını sürdürmeye başlamışlar ve bu yüzyıldan sonraki tarihi süreçler içerisinde kademe kademe bütün dünyaya göç etmişlerdir. Göçebe gruplar halindeki Romanların IX. ve X. yüzyılda birkaç kol hâlinde dünyaya yayılmaya başlamış oldukları tahmin edilmektedir. Bunların bir kolu, İran üzerinden Kafkasya, Rusya, Sibiryaya ve Kuzey Avrupa'ya göç ederken, diğer

kol ise Güneydoğu Anadolu üzerinden Suriye, Mısır, Kuzey Afrika ülkelerine ve İspanya'ya gitmiştir (Arayıcı, 2008, s. 28). Bu göç dalgasının en büyük olanağı ise Anadolu üzerinden Balkanlara ve Avrupa içlerine doğru olan göç hareketidir (Marushiakova ve Popov, 2006: s. 15). Bizans İmparatorluğu'nda ilk olarak 1068 yılında Athos Dağı'nda bir keşiş tarafından tutulmuş olan günlükte karşılaşılan Romanlar (Marushiakova ve Popov, 2006, s. 15), XIII. yüzyılda Trakya'ya aşmış ve Balkanların içlerine kadar yayılarak kısa bir süre içerisinde Avrupa'ya geçmişlerdir (Fonseca, 2002, s. 111). XIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'ya girmiş olan Romanlar, Batı Avrupa'da 1407, Girit'te 1322, Korfu'da 1347, Eflak'ta ise 1370 yıllarında ilk kez görülmeye başlanmıştır (Altınöz, 2003, s. 31). Ayrıca diğer Avrupa ülkelerinde ilk kez görülmeleri ise 1407 ile 1584 yılları arasındaki çeşitli tarihlere denk gelmektedir (Liegeois ve Gheorghe, 1995, s. 7). Avrupa'da Romanlar siyah tenlerinden dolayı "Tatarlar" olarak anılmışlar, bazı ülkelerde ise doğudan geldikleri için "Türklerin Ajansı" olarak görülmüşlerdir (Kenrick, 2007, s. XXXVIII). Romanlar XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca Avrupa'ya iyice yerleşerek göstericilik, falcılık ve müzisyenliğin yanı sıra çiftçilik, paralı askerlik ve demircilik gibi işlerle uğraşıp yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İdareciler bu kişilerin yerleşik düzene geçirilip vergilendirilmelerini isterken, kilise büyüclük ve falcılıkla uğraşan bu insanlardan endişeleniyordu. Esnaf teşkilatları ise çadırlarda ve at arabalarında ticaret yapıp kadın ve çocuklarının yardımıyla günün tüm saatlerinde çalışan Romanların, ucuz mallarla piyasayı düşürmeleri yüzünden rahatsızlık duyuyorlardı (Kenrick, 2007, s. XXXVIII). Bu şartlar Romanların Avrupa'da yaşamış olduğu kötü günlerin temellerini oluşturmanın yanında çeşitli sebeplerle göçe zorlanmaları gibi sonuçlar doğurmuştur. Avrupa'da karşılaşmış oldukları baskı ve şiddet ortamında son beş-altı asrın Romanlar için en yaşanabilir toprakları Osmanlı toprakları olmuştur (Şanlıer, 2013, s. 29-30).

Osmanlı Devleti'nde Romanlar

Anavatanları olan Hindistan'dan çıktıktan sonra çok geniş bir coğrafyaya dağılan Romanların en büyük izleri Balkanlarda görülmektedir. XV. yüzyılda Avrupa'ya olan göçlerinin hareket noktası da Balkan coğrafyasıdır. Osmanlılardan önce de bölgede varlıkları görülmekte olan Romanlar, Osmanlıların Rumeli ve Balkanları ele geçirmesiyle birlikte bölgede daha sistemli bir yönetime tabi olmuşlardır.

Romanlarla ilgili düzenlemeler daha çok hukukî, malî ve idarî alanlardadır. Bu düzenlemelerin ilki Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılmış olup, *Rumeli Etrâkinün Koyun Âdeti* adlı kanunname içerisinde geçmektedir (Akgündüz, 1990, s. 397). II. Bayezid döneminde İstanbul ve Edirne'ye tabi olan Vize ve Gelibolu sancaklarıyla Yanbolu, Niğbolu, Sofya, Niş, Alacahisar, Semendire ve Bosna sancaklarında bulunan Gayrimüslim Çingenelerden vergi toplanması için gönderilmiş bir kanunname de bulunmaktadır. Bu kanunname Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar uygulanmış ve hatta Tanzimat'tan sonra çıkarılan *Kıptiler Nizamnâmesi*'nin de temelini oluşturmuştur (Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, 1990: s. 383).³ Bu hukuki düzenlemeler, Rumeli ve Balkanlar'da nüfus yoğunluğu oldukça fazla olan Romanlar için uygun bir idari yapı kurulmasını beraberinde getirmiş, XVI. yüzyıl başında bölgede Romanların askeri hizmetlerde kullanılmasını ve belirli bir nizama oturtulmasını sağlamak için Çingene Sancağı kurulmuştur.⁴ Bu sancak, merkezi Kırkkilise (Kırklareli) olup Hayrabolu, Malkara, Yanbolu, İpsala, Döğmeci-eli, İncügez, Gümülcine, Eski-Hisar-ı Zağra, Pınarhisar, Pravadi, Dimetoka, Ferecik, Keşan ve Çorlu'yu içine alan bölgeden oluşmaktadır (Sezgin, 2015: s. XXII). Bu şekil-

³ Romanlarla ilgili yapılan hukuki düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Şanlıer, 2013).

⁴ Bu sancak hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz: (Dingç , 2004)

de coğrafi bir alan belirlenmeye çalışılmasına rağmen Çingene Sancağı'nın sınırları tam olarak tespit edilememektedir (İnalçık, 2008, s. 234). 1520'de Rumeli Eyaletinde ve İstanbul çevresinde yaşayan bütün Romanlar bu sancak etrafında toplanmış ve buraya bir sancak beyi tayin edilmiştir. Roman olmayan bu sancak beyine "Çingene Beyi" denildiği gibi "Çingene Sancağı Beyi" veya "Mir-i Kıbtıyan" da denilirdi (Altunöz, 2002, s. 429). Bu sancak 1531 yılında 3 ya da 4 müselleme⁵ ve 9 ile 12 kişi arasında değişen yamaklardan oluşan ocaklar hâlinde kayıt altına alınmıştır (Gökbilgin, 1963, s. 423). Romanlar Rumeli'de 90 kadılıkta 383 cemaat olarak dağılmış durumdaydılar. 1520-1535 yılları arasındaki tahrirlerde Rumeli'deki Roman hane sayısı 14.497 olup bu haneler-den 4203'ü Müslüman, 10.294'ü ise Hristiyan'dı. Aynı dönemde Çingene Sancağı'ndaki Roman nüfusu ise 2694 hane Müslümandan oluşurken, askerî bir yapı olmasından dolayı Gayrimüslim Roman bulunmamaktaydı (Altunöz, 2003, s. 119).

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılda birçok idari sistem eskisi gibi işlemez duruma gelmişti. Bu durum Romanları da etkilemiş, söz konusu dönemden itibaren Romanlarla ilgili kayıtlar azalmaya başlamıştır. Romanlarla ilgili olarak tutulmuş olan son kapsamlı veriler 1695 yılına aittir. Bu yıllarda yapılan sayımlar itibariyle tüm Osmanlı coğrafyasında 45.000 Romanın yaşadığı, bunlardan 10.000'inin Müslüman, geri kalanın ise Hristiyan olduğu tespit edilmiştir (Gökbilgin, 1963, s. 424). Bu tarihten sonra ilk ciddi sayım 1831 yılında yapılmıştır. Buna göre Osmanlı toprakları üzerinde 36.675 Roman bulunmaktadır (Karal, 1997, s. 215). Tanzimat'la birlikte merkezî devlet teşkilatının inşasına paralel olarak nüfus konusunda da çalışmalar yapılmış, 1839'dan sonra eyaletlere nüfus nazırı, sancak ve kazalara ise nüfus memuru ve mukayit unvanıyla görevliler tayin edilmiştir. Kaza düzeyinde organize edilen nüfus sayımlarında her kazada bir nüfus komitesi oluşturulmuştur. Bu komitede kaza idare ve belediye meclislerinden birer üye ile nüfus memuru, askerî bir temsilci ve gayrimüslimleri temsilen bir üye de yer almıştır (Yıldırım, 2011, s. 86-88). Öte yandan, merkezi idari aygıtlar gerçeğe daha yakın nüfus bilgilerinin toplanmasına imkân vermekle birlikte, Osmanlı topraklarındaki nüfus dağılımı, savaşlar sonrasında yaşanan toprak kayıpları ve zorunlu göçler sebebiyle, sürekli değişime uğramaktaydı.

Temettüât Kayıtlarında Romanların Meslekleri ve Diğer Gecim Kaynakları⁶

Osmanlı coğrafyasının büyük bir kısmına yayılmış olan ve bölgeden bölgeye farklılık gösteren meslekler icra eden Romanlar, Rumeli ve Balkanlarda olduğu gibi Anadolu'da da yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu sebeple ele almış olduğumuz bölgelerin ikisi Anadolu'dan, diğer üçü ise bugünkü Trakya ve Balkan coğrafyasından seçilmiştir. İlk olarak, Adapazarı'nda yaşamış Romanlar için tutulan defteri inceleyeceğiz. Bu defterin başında "Bolu eyaleti dâhilinde kâin Kocaeli Sancağı kaymakamlığında Sapanca maa Adapazarı kazâsında tâife-i Kıptiyânın emlak ve arâzî ve temettünün mikdârını mübeyyin defteridir"⁷ açıklaması bulunmaktadır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 4571, H. 1261, s. 2). Bu açıklamanın ardından hane reisleri, hane ve sıra numarası verilerek kaydedilmiştir. Bu deftere kayıtlı bulunan toplam 66 hane Roman bulunmaktadır. Hane reisine ait meslek bilgisi "çapacı taifesinden Topal Eyüp" örneğinde olduğu gibi ya ismin önünde belirtilmiş ya da bir senelik tahmini hasılatın hesaplandığı toplam kısmında "sepetçiliğinden temettü" örneğindeki gibi yazılarak verilmiştir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 4571, H. 1261, s. 4,13).

⁵ Osmanlılarda geri hizmet kütalarından oluşan askerî teşkilât (Emecen, 2013, s. 354).

⁶ Makalenin tamamında yapmış olduğumuz transliterasyonlarda Develioğlu, F. (2015). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi; Sami, Ş. (1899 [H. 1317]). Kamus-i Türki. İstanbul: İkdâm Matbaası künyeli sözlüklerden yararlanılmıştır.

⁷ 1261 yılına ait temettü kayıtları kâtipler tarafından kişinin bir senede toplam temettü kaydına eklenmemiş, bir sonraki seneye ait vergi oranını belirlemek için defterlere kaydedilmiştir.

Adapazarı'nda yaşayan Romanların meslekleri ve diğer geçim kaynaklarına ait veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁸

ADAPAZARI				
Meslekler				
Meslek	Adet	Meslek	Adet	
Sepetçi Esnafı	32	Çalgıcı		2
Çapacı	13	Kahveci		1
Teymuru (Demirci)	8	Sığırtmaç (Sığır Çobanı)		1
Erbab-ı Ziraat	7			
Toplam Meslek Geliri			18840	
Tarım Arazisi				
Arazi	Dönüm	1260/1844 Hasılatı	1261/1845 Hasılatı	Toplam
Mezru (Ekili) Tarla	111	1208	1555	2378
Müstecir Olduğu Tarla	92,5	3211	4091	7302
Gayri Mezru Tarla	34	-	-	-
Çayır Dönüm	31	108	-	108
Dut Bahçesi	17	1813	2150	3963
TOPLAM	285,5	6340	7796	13.751
Hayvanat				
Cins	Baş	1260/1844 Hasılatı	1261/1845 Hasılatı	Toplam
Kara Sığır İneği	45	619	-	619
Kısırak	33	-	-	-
Kara Sığır Öküzü	32	-	-	-
Sağman İneği	17	255	-	255
Kara Sığır Tosunu	5	-	-	-
Bargir	4	-	-	-
Kısır İneği	3	-	-	-
Kara Sığır Düğesi	2	-	-	-
Dombay İneği	1	32	-	32
TOPLAM	142	906	-	906

Tablo 1: Adapazarı Kazasında Yaşayan Romanların Meslekleri ve Diğer Geçim kaynakları

Kaynak: (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 4571, H. 1261, s. 1-15)

Adapazarı bölgesinin verimli ve geniş tarım arazileri bölgede tarımın gelişmesini sağlamış-tır. Ayrıca İstanbul'a olan yakınlığı, taşımacılık maliyetini düşürdüğü için başkentin ihtiyaçları'nın karşılanmasında öncelikli bölgelerden olmasını sağlamış, bu durum da tarımsal faaliyetleri geliştiren etkenlerden olmuştur. Bölgede ormanlık alanların fazlalığı ağaç endüstrisine dayalı ekonomik faaliyetleri de geliştirmiştir. Yine bölge ipek üretimi açısından önemli bir konumdur. Şöyle ki 1880 yılında Osmanlı Devleti'nde bulunan 31 ipek fabrikasının 2 tanesi Adapazarı bölgesinde yer almaktaydı. XIX. yüzyılın başlarında tarım ekonomisiyle kendini gösteren Adapazarı zamanla sanayi ile de tanışmış ve ekonomik anlamda büyük değişimler yaşamıştır (Narin, 2011, s. 77,81, 93-94). Burada bahsedilmiş olan genel ekonomik yapı ve iklimsel koşullar bölgede yaşayan ahalinin geçim kaynaklarını şekillendirmiştir. Adapazarı'nda bazı mahallelerin temettüât defterlerine bakıldığı zaman bölgede genel olarak ziraat faaliyetinin yapıldığı görülmektedir. Ayrıca mahallelerde sakin olan ahalinin büyük bir çoğunluğunda dut bahçelerinin olması ipek ticaretinin ne denli etkili olduğunun göstergesidir. Yine çapacı olarak kayıtlı tarım işçiliğinin de fazla olması bölgedeki tarım faaliyetlerin geliştiğinin ayrı bir göstergesi konumundadır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 2828, 2829, 2854, 2853, 2848, H. 1261).

⁸ Tabloda verilen 1261 yılına ait temettü kayıtları kâtipler tarafından kişinin bir senede toplam temettü kaydına eklenmemiş, bir sonraki seneye ait vergi oranını belirlemek için defterlere kaydedilmiştir.

Aktarılan bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere tarımsal faaliyetler Adapazarı'ndaki en önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır. Bölgedeki ekonomik koşullara uygun olarak Romanların da bu yönlü geçim kaynaklarına yöneldiği görülmektedir. Romanlardan kendilerine ait olan arazileri işleyen ve kaynaklarda ziraat erbabı olarak kayıtlı 7 hane reisi bulunmaktadır. Ayrıca 13 hane reisi tarafından yapıldığı görülen çapacılık mesleğinin Romanların tarım işçiliğinde de istihdam alanı bulduklarını göstermektedir.

Sulama imkânının gelişmesi hatta bataklık alanların çok fazla olması da bölgedeki meslek kollarını belirleyen etkenlerden olmuştur. Özellikle orman köylerinde, göl, dere, bataklık civarlarında bulunan yerleşim yerlerinde önem kazanmış olan sepetçilik mesleğinin (Karabaşa, 2014, s. 219) bölgede Romanlar arasında yoğun olarak yapıldığı görülmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere Romanların neredeyse yarısı iklim koşullarının sağladığı imkânlardan yararlanarak sepetçilik mesleğini icra etmişlerdir. Aynı iklim koşullarında yapılan hasırcılık mesleğinin ise genel olarak Böcekçiler Mahallesiindeki Roman olmayan diğer Müslüman ahali tarafından yapıldığı görülmektedir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 2828., H. 1261). Bu da Romanların ve diğer grupların belirli meslek kollarında tekelleştiklerini göstermektedir.

Romanların hangi bölgede olurlarsa olsun icra etmiş oldukları demircilik mesleği Adapazarı'nda sadece 8 hane reisi tarafından yapılmıştır. Sıralamış olduğumuz bu mesleklerin haricinde ise 2 hane reisi çalgıcılık, bir hane reisi kahvecilik ve bir hane reisi de sığırtmaçlık⁹ mesleklerini icra etmiştir. Bölgedeki Romanlardan sadece iki kişinin mahallelinin desteği ile geçinmekte olduğu, geriye kalan 64 hane reisinin bir gelirinin veya meslek kaydının bulunduğu görülmektedir. Deftere kayıtlı olan Romanların meslek gelirleri toplamı 18840 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu gelire ek olarak tarımsal gelirler ve hayvancılıktan elde edilen gelirler de bulunmaktadır.

Adapazarı'nda yaşayan ve bu deftere kaydedilmiş olan 66 hane Romanın toprak gelirlerinin, incelemeye aldığımız diğer bölgelere göre, oldukça fazla olduğu dikkat çekmektedir. Sulak bölgelerde yapıldığına değindiğimiz sepetçilik mesleği ile uğraşan 32 hanenin 21'ine ait mezru tarım arazisi bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi ziraat faaliyetleri tek geçim kaynağı olan 7 hane reisi bulunmaktadır. Bu 7 hane reisi 4 dönüm mezru¹⁰ tarla, 1 dönüm dut bahçesi ve 45 dönüm müstecir¹¹ olduğu tarla olarak kayıtlı arazilerde ziraat faaliyetleri yapmışlardır. Ancak bu kişilerin tarım gelirleri haricinde toplam temettuâta yazılmış olan ve kaynağı belirtilmeyen kazançları da mevcuttur. 44 hane reisine ait çeşitli tarım arazileri toplamı ise 111 dönüm mezru tarla, 17 dönüm dut bahçesi, 31 dönüm çayır ve 92,5 dönüm müstecir olduğu tarla olarak kayıtlıdır. Mezru tarla olarak verilen 111 dönüm araziden elde edilen toplam hasılat 1260/1844 yılı için 1208 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bunlara ek olarak kayıtlı 34 dönüm gayri mezru tarla bulunmakta ve bu arazide tarım faaliyeti yapılmadığı için herhangi bir gelir bulunmamaktadır. Adapazarı bölgesinin ipek üretiminde önemli bir konumda yer alması (Narin, 2011, s. 85) Romanlarında bu yönlü geçim kaynaklarına yönelmesini sağlamıştır. Bölgede Romanlar dut bahçesi olarak kaydedilmiş olan 17 dönüm araziden kazanç saptamışlardır. Bu bahçelerden elde edilen 1260/1844 yılına ait hasılat 1813 kuruş olarak verilmiştir. Kendi arazileri haricinde kiracı olarak işledikleri müstecir olduğu tarla şeklinde kaydedilen 92,5 dönümlük araziden elde edilen hasılat 1260/1844 yılında 3211 kuruştur. Son olarak 31 dönümlük çayırdan 1260/1844 yılına ait hasılat 108 kuruş olarak kaydedilmiştir. Tarımsal geçim ve tarlalardan elde edilen toplam kazanç ise 6340 kuruş olarak hesaplanmıştır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 4571, H. 1261, ss. 1-15).

Adapazarı bölgesinde yaşayan Romanların tarım arazisine paralel olarak hayvan sayısının da ele aldığımız diğer bölgelere göre fazla olduğu görülmektedir. Bölgedeki Romanlara ait do-

⁹ Sığır Çobanı (Kestelli, 2004, s. 430).

¹⁰ Ziraat olunmuş, ekilmiş, çift sürülüp tohum atılmış (Develioğlu, 2015, s. 766).

¹¹ 1. İsticar Eden, (bir şeyi) kira ile tutan, 2. Kiracı (Develioğlu, 2015, s. 874).

kuz farklı cinste toplam 142 baş hayvan kaydı bulunmaktadır. Bunlar arasında 45 baş karasığır ineği olarak kaydedilen hayvan cinsinden 1260/1844 yılı için 619 kuruş gelir elde edilmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca gelir getiren 17 baş sağman ineğin 1260/1844 yılı için 255 kuruşluk bir hasılatı olduğu kaydedilmiştir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 4571, H. 1261, s. 7-12). Hasılatı olan bir diğer hayvan kaydı ise 32 kuruşluk hasılat ile 1 baş dombay¹² ineğidir. Bunlar haricinde çeşitli tarım ihtiyaçlarında kullanılan diğer hayvanlar ise 33 baş kısarak, 16 baş karasığır öküzü, 5 baş karasığır tosunu, 4 baş bargir¹³, 3 baş kısır ineği ve 2 baş kısır karasığır düğesidir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 4571, H. 1261, s. 1-15).

Bu deftere kayıtlı Romanların meslek, tarım ve hayvancılık gelirleri genel toplamda 25611 kuruş olarak hesaplanmıştır. Hane başına ortalama 400 kuruşluk bir temettü düşmektedir.¹⁴ Aynı bölgedeki Tekeler Mahallesinde yaşayan Müslüman ahalinin hane başına düşen 780 kuruşluk temettü ile karşılaştırıldığında Romanların bölgedeki düşük gelirli ahali arasında yer aldığı görülmektedir. Geliri olan her haneden alınmış olan vergi-i mahsusa¹⁵ miktarlarına bakıldığında ise Romanlardan hane başına ortalama 121 kuruş alınırken, Tekeler Mahallesindeki Müslüman ahalden hane başına ortalama 195 kuruş vergi alınmıştır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 2853, H. 1261).¹⁶

Çalışmada ele alınmış olan diğer bir bölge ise perakende¹⁷ Romanların yaşamış olduğu Bursa kazası Sinan Bey Mahallesi'dir. Buradaki defterin başlangıcında "Hüdavendigâr Sancağına tâbi' Bursa Kasabası Sinan Bey Mahallesi perâkendesinde Kıptiyân ahâlîlerinin emlâk ve arâzî ve temettuatlarını mübeyyin defteridir" ifadesi yer almaktadır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 7453, H. 1261, s. 2). Sonrasında ise diğer defterlerde olduğu gibi haneler ve hanelere ait bilgiler sırası ile aktarılmıştır. Bu mahallede yaşayan Romanların geçim kaynaklarına ait bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Bursa Sinan Bey Mahallesi					
Arazi					
	Dönüm	Evlek	1260/1844	1261/1845	Toplam
Harı Bahçesi	27	11	4000	2390	6390
Gayri Mezru Tarla	8	-	-	-	-
Hayvanat					
Cins	Baş		1260/1844	1261/1845	Toplam
Kısarak	7		250	-	250
Merkep	7		-	-	-
Bargir	4		-	-	-

Tablo 2: Bursa Sinan Bey Mahallesi'nde Yaşayan Romanların Meslekleri ve Diğer Geçim kaynakları
Kaynak: (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 7453, H. 1261, s. 1-15)

¹² Dişi manda (Kestelli, 2004, s. 102).

¹³ 1.Yük tutan, yük kaldıran, 2. Beygir, At (Develioğlu, 2015, s. 80).

¹⁴ Temettü kaydı bulunmayan 2 hane reisi hesaplamaya dâhil edilmemiş ve toplam temettü 64 haneye bölünerek elde edilen sonuç üzerinden bir ortalama yazılmıştır.

¹⁵ Örfi vergiler yerine yılda iki defa topluluk olarak (an cemaatin) alınan ve mükelleflerin "hal ve tahammüllerine göre komşuca ve karındaşca tevzi" edilen bir vergi olarak 1840 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu verginin dağıtımı (tevzii) mükelleflerin gelir/kazanç ve servetlerine göre belirlenmekteydi. Maliye nezareti tarafından Eyaletler düzeyinde belirlenen vergi miktarı, her eyalette önce kazalar daha sonra mahalle ve köyler arasında bölüştürülüyordu. Bu verginin uygulanmasında mükelleflerin ödeme gücüne dikkat edilmiştir (Akkuş, 2017, s. 44-46).

¹⁶ Bu şekilde hesaplanan hane başına ortalama temettü ve vergi-i mahsusa miktarları defterlerin sonuna yazılmış olan toplam temettü ve vergi-i mahsusa kayıtlarının toplam hane sayısına bölünmesi ile elde edilmiştir.

¹⁷ Dağınık, darmadağın; dağıtma (Develioğlu, 2015, s. 1028). Burada bahsedilen dağınık hâlde bulunan Romanlardır.

Coğrafi ve ticari konumu sayesinde transit ticaretin kavşak noktalarından biri durumundaki Bursa yöresinde yerel ekonominin gelişimini belirleyen en önemli ürün ipektir (Kaygalak, 2008, s. 92-93). Temettuât kayıtlarının sağlamış olduğu verilerde bölgedeki ipek üretiminin ne denli önemli olduğunu gösterir mahiyettedir. Örnek olarak incelemeye aldığımız Sinan Bey Mahallesinde kayıtlı defterde yer alan Romanlardan 19 hanenin 11'inde harir¹⁸ bahçesi olduğu görülmektedir. Ayrıca Sinan Bey Mahallesine yakın bir mahalle olan Yenice mahallesinde yer alan 93 hane Müslüman ahalinin 64 hanesinin de çeşitli büyüklüklerde harir bahçesi vardır. Yenice Mahallesindeki Müslüman ahalinin demircilik, cambazlık, hizmetkârlık, berberlik, attarlık, kiracılık gibi genel meslek kayıtları bulunurken Romanların ayrıca bir meslek kaydı bulunmamaktadır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 8229, H. 1261). Bu veriler İpek ticaretinin bölgede büyük oranda etkili olduğunun ve Romanların da bu ticarete katkı sağladığının göstergesidir. Sinan Bey Mahallesine kayıtlı Romanlardan harir bahçesi bulunan haneler için zuhurat¹⁹ temettü yazılmıştır. Burada verilen zuhurat temettü kaydı defterlerin uygulaması için hazırlanmış olan nizamnameden anlaşılacağı üzere her yıl elde edilen kazancın içinde yer almayan geliri ifade etmek için kullanılmıştır (Kütükoğlu, 1995, s. 410; Adıyeke, 2000, s. 798). Zuhurat temettü haricinde harir bahçelerinden elde edilmiş olan gelirler de Sinan Bey Mahallesinde bulunan Romanların toplam gelirine eklenmiştir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 7453, H. 1261, s. 2). Harir bahçesi olmayan diğer hanelerden 5 tanesinin temettü kaydı bulunmasına rağmen bu kazancın kaynağı olacak bir meslek veya arazi kaydı bulunmamaktadır. Ayrıca mahalleye kaydedilmiş olan hane reislerinden biri kayıp olduğu için temettü yazılmamış, 2 tanesinin ise başka bir kazada oldukları için ne meslek ne de temettü kaydı girilmiştir.

Romanların bölgedeki ipek ticaretinin içinde yer aldıkları sahip oldukları harir bahçelerinden anlaşılmaktadır. Tarım arazisi olarak bu mahallede yaşayan Romanlara ait 27 dönüm 11 evleklik²⁰ harir bahçesi kaydı bulunmaktadır. 1260/1844 yılına ait bu arazinin hasılatı 4000 kuruş olarak kaydedilmiştir. Kişilere ait zuhurat temettü olarak kaydedilmiş olan gelir ise 4850 kuruş olarak aktarılmıştır. Toplamda 11550 kuruş olan mahallenin genel hasılatının 4850 kuruşu zuhurrattan, 4000 kuruşu harir bahçelerinden, 250 kuruşu ise sahip olunan hayvanlardan elde edilen gelirin yansımasıdır. Geriye kalan 2450 kuruşluk kazançta dair herhangi bir meslek kaydı veya arazi gelirine dair bir bilgi bulunmamakta, ancak kâtip tarafından kişilerin kazançlarına eklenmiş olduğu görülmektedir. Mahallede sahip olunan hayvan sayısı ve cinsi ise; 7 baş merkep, 4 baş bargir ve 7 baş kısraaktır. Hayvanlardan elde edilen 250 kuruşluk temettü 7 baş kısrağa aittir. Ayrıca dikkat çeken bir durum ise Roman hane reislerine ait herhangi bir vergi kaydının bulunmamasıdır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 7453, H. 1261, s. 2-15). Bu durumun ham ipek ticaretini geliştirmek için uygulanan vergi muafiyetinden kaynaklandığı düşünülebilir (Akkuş, 2009, s. 18).

Bölgenin şartlarına uyum sağlamış olduğu görülen Romanların hane başı ortalama gelirleri 608 kuruştur. Romanların hane başına düşen ortalama gelirleri Yenice Mahallesi ile karşılaştırıldığında Yenice Mahallesindeki ahalinin gelirinin 1032 kuruş ile Romanların gelirinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Deftere kayıtlı olan Romanlara ait herhangi bir vergi kaydı bulunmazken Yenice Mahallesinde hane başına 76 kuruşluk bir vergi-i mahsusa alındığı görülmektedir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 8229, H. 1261).

Silivri kazası için tutulmuş olan defterde Romanlar hakkındaki kayıtlar da benzer özellikler göstermektedir. Burada tutulmuş olan defter de yine "Edirne Eyâletinin Vize kaymakamlığı

¹⁸ İpek (Develioğlu, 2015, s. 382) Burada kastedilen Dut bahçeleridir (Kütükoğlu, 1995, s. 407).

¹⁹ Hesapta olmayan, umulmadık hadiseler, rastlayış (Develioğlu, 2015, s. 1388).

²⁰ Bahçe ve bostanın ayrıldığı kısımların, bölümlerin her biri. Saban sürülürken toprakta bıraktığı iz. Ölçü olarak bir evlek dönümün dörtte biridir (Kestelli, 2004, s. 125). Burada ölçü anlamında kullanılmıştır.

kazâlarından Silivri kasabası mahallâtından Kıptiyân-ı İslâm Mahallesi ahâlîlerinin emlak ve arâzî ve temettuâtları defteridir” ifadesi ile başlamaktadır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6213, H. 1261, s. 2). Bu defterde 22 hane Roman kayıtlıdır. Bu Romanlara ait meslek bilgileri ve diğer geçim kaynaklarına dair bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

SİLİVRİ				
Meslekler				
Meslek	Adet	Meslek	Adet	
Hizmetkâr	7	Teymurcu Çırağı	1	
Mellah (Gemici)	5	Yevmiyecilik	2	
Teymurcu Ustası	3	Arabacı	1	
Teymurcu Kalfası	2			
Arazi				
	Dönüm	1260/1844	1261/1845	Toplam
Mezru Tarla	2	60	60	120

Tablo 3: Silivri Kasabası Mahallelerinde Yaşayan Romanların Meslekleri ve Diğer Geçim kaynakları
Kaynak: (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6213, H. 1261, s. 1-5)

Silivri doğal bir limana sahip olması, eski çağlardan beri İstanbul gibi büyük bir şehre yakınlığı, Anadolu’yu Avrupa’ya bağlayan yol güzergâhı üzerinde olması gelişimi açısından önemli neticeler meydana getirmiştir (Sertkaya, 2009, s. 18). Ayrıca verimli tarım arazilerinin varlığı ile İstanbul’un zahire ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yere sahip olması da bölgedeki ekonomik koşulları yansıtır (Akkaya, 1984, s. 44). Silivri’den İstanbul’a gitmekte olan gemilerdeki ürünlerden de bölgedeki ekonomik koşullar anlaşılmaktadır. Örneğin XIX. yüzyılın başlarında Silivri’den İstanbul’a giden gemilerin genellikle kömür ve buğday taşıdığı görülmektedir (Topuz, 2007, s. 68, 70, 72). Bu da bölgede kömür yataklarının ve buğday üretiminin olduğunu ve İstanbul’un ısınma ve buğday ihtiyaçlarının karşılanmasındaki önemini göstermektedir.

Silivri’de verimli tarım alanları olmasına rağmen bölgedeki Romanlar, tarımsal faaliyetlerde çok fazla bulunmayarak genellikle zanaat temelli işlere yönelmişlerdir. Tablodan da görüldüğü üzere Silivri’de kayıtlı bulunan 22 hane reisi arasında en fazla yapılan meslek hizmetkârlıktır. Sahil bölgesi olması sebebiyle bölgenin şartlarına uygun olarak tercih edilen mesleğin ise mellahlık (gemicilik) olduğu ve toplamda 5 hane reisinin bu meslek ile geçimini sağladığı görülmüştür. Geleneksel meslekleri olarak kabul etmiş olduğumuz teymurculuk mesleğini 6 hane reisi yapmış bulunmaktadır. Ancak bunların 3’ü teymurcu ustası, 2’si teymurcu kalfası, diğer bir kişi ise teymurcu çıraklığı yaparak geçimlerini sağlamışlardır. Diğer meslekler ise 2 hane reisi tarafından yapılan yevmiyecilik ve bir hane reisi tarafından yapılan arabacılıktır. Bu verileri bölgede bulunan Piri Mehmet Paşa Mahallesi ile karşılaştırdığımızda ise, mezkûr mahallenin en büyük geçim kaynağının gemicilik ve gemi tayfılığı olduğu görülmektedir. Ayrıca berber, hamal, hizmetkâr, debbağlık gibi mesleklerle de geçimlerini sağlamışlardır. Bölgedeki gayrimüslimlerden Rumlar sefine (gemi) taifesi, bakkal, bağcı, dülger gibi meslekler ile Yahudiler çerçi, attar, kasap, simsar, hizmetkâr, bakkal gibi mesleklerle son olarak bölgedeki Ermeniler ise çoğunlukla yemenici, sefine (gemi) kalfası, debbağ, çilingir, kiracı, attar, çerçi gibi mesleklerle geçimlerini sağlamışlardır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6208, 6216, 6218, 6220, H. 1261). Burada aktarılan veriler bölgede bulu-

nan limanın ahalinin meslek yapılarını büyük oranda etkilediğini göstermektedir.

Silivri’de yaşayan Romanlar arasında sadece bir haneye ait tarım arazisinin olduğu görülmektedir. 12 nolu hane reisi İbrahim oğlu Hüseyin’e ait arazi 2 dönüm mezru tarla olarak kayıtlıdır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6213, H. 1261, s. 3). 112 kuruş olarak kayıtlı aşar vergisinin tamamı bu kişiye aittir. Ayrıca herhangi bir hayvan kaydı bulunmamaktadır. Yine burada da bir kişinin geçimini sağlayacak güçte olmadığı ve şunun bunun îanesiyle geçinmekte olduğu kayıt altına alınmıştır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6213, H. 1261, s. 2). Meslek kısmına hizmetkâr yazılmış olmasına rağmen vergi alınmamış olan ve 200 kuruşluk temettü bulunan 17 hane nolu kişi için de “şunun bunun îanesi ile bir senede temettü” ifadesi yer almıştır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6213, H. 1261, s. 4). Burada kayıtlı olan Romanlar ortalama olarak 626 kuruşluk bir kazanç elde ederek geçimlerini sağlamışlardır. Bölgede diğer unsurların ortalama kazançlarına bakıldığı zaman, Romanların en düşük gelirli grubu oluşturduğu görülmektedir. Piri Mehmet Paşa Mahallesiindeki Müslüman ahalinin hane başına düşen ortalama gelir 1300 kuruş iken Ermeni Mahallesiinde 1528 kuruş, Rum Mahallesiinde 1263 kuruş, Yahudi Mahallesiinde ise 823 kuruştur. Her haneden alınmış olan vergi-i mahsusa kayıtları ise, Romanlarda 70 kuruş, Piri Mehmet Paşa Mahallesiindeki Müslüman ahali 157 kuruş, Rum Mahallesiinde 131 kuruş, Ermeni Mahallesiinde 135 kuruş son olarak da Yahudi Mahallesiinde de 76 kuruştur (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6208, 6216, 6218, 6220, H. 1261).

Ele almış olduğumuz bölgelerden bir diğeri Dobruca bölgesinde 1812 yılında kaza olmuş Silistre Eyaletine bağlı bulunan Maçin kazasıdır (Sezen, 2006, s. 344). Buradaki defterde yapılan açıklama “Müteallik (ilgili) ve şerefsudûr buyurulan irâde-i seniyye ve taâlimât-ı aliyeye tevfiikan Nefs-i Maçin Kiptiyân-ı İslâm ahâlîsinin zâhiren bâlâ harâç tahrîr kılınan temettuatları mübeyyin defteridir” şeklindedir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 12145, H. 1261). Bu deftere kayıtlı 19’u Müslüman, 7’si Gayrimüslim olmak üzere toplam 26 Roman hane bulunmaktadır. Birinci haneye yazılmış olan kişi çeribaşı olarak kayıt altına alınmış sonrasında ise diğer haneler, hane ve sıra numarası verilerek sıralanmıştır.

Aşağıdaki tabloda Maçin Romanlarının meslek kayıtları ve diğer geçim kaynakları verilmiştir.

MAÇİN				
Meslekler				
Müslüman		Reaya		
Meslek	Adet	Meslek	Adet	
Ahengir	7	Tekneci	3	
Kalaycı	3	Ahengir	1	
Arabacı	2	Terzi	1	
Kayıkçı	1	Çerçi	1	
Kahveci	1	Ekmekeçi Hizmetkârlığı	1	
Bakkal	1			
Talikalı	1			
Müslüman Ahali Tarım Arazisi				
Arazi	Evlek	1260/1844	1261/1845	Toplam
Bağ Evlek	3	100	75	175
Müslüman Ahali Hayvanat				
Cins	Baş	1260/1844	1261/1845	Toplam
Kısrı Kara Sığır İneği	5	-	-	-
Sağman İneği	7	135	105	240
Öküz	6	-	-	-
Dişi Düğesi	4	-	-	-
Erkek Dına	2	-	-	-
Reaya Hayvanat				
Sağman İneği	1	20	15	35
Karasığır İneği	2	-	-	-
Öküz	4	-	-	-
Tosun	2	-	-	-
Müslüman Ahali Diğer				
	Adet	1260/1844	1261/1845	Toplam
Bargir Talikalı	2	650	650	1300
Dükân Sağır	1	60	60	120
Kahvehane	1	150	150	300
Toplam	4	860	860	1720

Tablo 4: Maçin’de Yaşayan Romanların Meslekleri ve Diğer Geçim Kaynakları

Kaynak: (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 12145, H. 1261, s. 2-7)

Temettuat kayıtları incelendiğinde genel itibari ile bölgedeki ekonomik koşullar anlaşılmaktadır. Bölgede Varoş Mahallesiinde mukim gayrimüslimler için tutulmuş olan defterden hareketle gayrimüslimlerin çoğunlukla balıkçı, ziraat erbabı, çapacı, arabacı, hat tab, bezirgân, dülger, meyhaneci gibi mesleklerle geçimlerini sağladığı görülmektedir. Ayrıca Maçin şehri Mahalle-i Cami-i Atik olarak kayıtlı mahalledeki Müslümanlar ise kayıkçı, balıkçı, bakkal, talikalı, çapacı, arabacı, eskici, kahveci, mumcu, marangoz, bağcı, kovancı, sakacı gibi mesleklerden kazanç sağlamışlardır (BOA. ML. VRD.

TMT. Nr. 1232, H. 1261, s. 1-5; BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 12147, H. 1261). Bu meslek kolları bölgede tarımın, balıkçılığın ve tekneçiliğin genel geçim kaynağı olduğunu göstermektedir.

Maçın'deki bu genel meslek kollarının yanında Romanlar, en fazla ahengir²¹ yani demircilik mesleği ile uğraşmışlardır. Demircilikten sonra 3 hane reisi tarafından yapılan kalaycılık, 2 hane reisi tarafından yapılan arabacılık ve birer hane reisi tarafından yapılan kayıkçı, kahveci, bakkal, talikacı²² meslekleri sıralanmaktadır. Bölgede yaşayan Müslüman Romanların tarımdan ziyade zanaat faaliyetlerinde bulunduğu görülmektedir. Yine bölgedeki Gayrimüslim Romanlar da genellikle zanaat temelli mesleklerle geçimlerini sağlamışlardır. Gayrimüslim Romanlar tarafından yapılan meslekler, 3 hane reisi tarafından yapılan tekneçilik ve birer hane reisi tarafından yapılan ekmekçi hizmetkârlığı, terzilik, çerçilik ve ahengirliktir²³. Ayrıca Maçın'de Müslüman Romanlardan sadece bir hanenin geçimini toplumsal yardımlaşma ile sağladığı belirtilmiştir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 12145, H. 1261, s. 5).

Genellikle zanaat temelli mesleklerle geçimini sağlamış olan Maçın Romanlarının tarım arazilerine dair kayıtları sadece 3 evlek bağdan ibarettir. Bu arazinin tamamı kalaycılık mesleği ile uğraşan 14 hane numaralı Osman Oğlu Kara Ali'ye aittir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 12145, H. 1261, s. 4). Diğer Müslüman ve Gayrimüslim Romanlara ait başka bir arazi kaydı bulunmamaktadır. Hayvancılığa ait kayıtlar ise Müslüman Romanlarda 7 baş sağman inek, 5 baş kısır karasığır inek, 4 baş dişi düğe, 2 baş erkek dana ve 6 baş öküz; Gayrimüslim Romanlarda ise, 2 baş kısır inek, 4 baş öküz, 1 baş sağman inek ve 2 baş tosun bulunmaktadır. Kayıtlı hayvanlar arasında sadece sağman ineklerden gelir elde edilmektedir. Müslümanlara ait 7 baş sağman ineğin 1260/1844 yılına ait hasılatı 135 kuruş, Gayrimüslimlere ait 1 baş sağman ineğin aynı yıla ait hasılatı ise 20 kuruş olarak kayıt altına alınmıştır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 12145, H. 1261, s. 2-7). Ayrıca buradaki Müslüman Romanların yapmış oldukları işler gereğince sahip oldukları 2 adet bargir talikası, 1 adet dükkân sagır²⁴ ve 1 bâb kahvehane olarak kayıtlı diğer kazanç kaynakları bulunmaktadır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 12145, H. 1261, s. 2-5). Bu şekilde kayıt altına alınmış Gayrimüslimlere ait başka herhangi bir mal varlığı bulunmamaktadır.

Maçın'de bulunan Romanlarla ilgili vergi kaydı "sene-i sabıkada vergi-i mahsusadan bir senede vergisi" ifadesi ile belirtilmiş olan vergiden ve bir hane reisinden alınmış olan aşar vergisinden ibarettir. Bu iki vergi kaydı haricinde başka bir vergi alındığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Bölgedeki Romanların toplam gelirleri ele alınarak yapılan hesaplama ile Müslüman Romanların ortalama geliri 312 kuruş, Gayrimüslim Romanların ortalama geliri ise 213 kuruş olarak hesaplanmıştır. Yukarıda da meslek örneklerini vermiş olduğumuz mahallelerle Romanların hane başına temettü ortalamaları kıyaslandığında Romanların gelir seviyelerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Varoş Mahallesi'ne kayıtlı gayrimüslim ahalinin hane başına düşen temettü 523 kuruş, Cami-i Atik Mahallesi'ndeki Müslüman ahalinin ise hane başına düşen temettü 651 kuruş olarak hesaplanmıştır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 1232, H. 1261, s. 1-5; BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 12147, H. 1261). Vergi-i mahsusa kayıtlarına bakıldığında hane başına ortalama olarak Romanlardan 13 kuruş, Cami-i Atik Mahallesi'ndeki Müslüman ahalden 86 kuruş ve Varoş Mahallesi'ndeki gayrimüslimlerden de 36 kuruşluk bir vergi alınmıştır.

Balkanlarda ele almış olduğumuz bir diğer defter ise Üsküp'te yaşayan Romanlar için tutulmuş olan defterdir. Defterin başlangıç sayfası "Üsküp Eyâleti dâhilinde kâin Nefs-i Medine-i Üsküp'te mukîm Müslüman diyen tâife-i Kıptiyânın emlak ve temettuât ve akarlarını mübeyyin

²¹ Demirci (Develioğlu, 2015, s. 17). Burada 7 nolu hanenin meslek kısmında "Ahengir idüğü" yazılmış ancak ismin yanına yapılan açıklamada "Mustafa oğlu Edimeli Hasan'ın bir nesnesi olmayıp Teymürcülük ile meşgul olarak bir senede mecmû temettü 300 kuruş" olarak kayıt altına alınmıştır.

²² Rusça, "telega" kelimesinden gelen talika, yük taşımak için kullanılan, genellikle tek at tarafından çekilen, dört tekerlekli bir at arabası çeşididir. Talikacılık zanaatı ise bu arabaların hem mekanik aksamının yapımını, hem de arabanın yük taşınan bölümünün çeşitli renk ve desenlerle süslemeliğini kapsar (Karabaşa, 2014, s. 221).

²³ Reayadan kayıtlı olan bu kişi için de 30. dipnotta belirtilen durum geçerlidir. Meslek kısmında "Ahengir idüğü" yazmakta, ismin yanına yazılan açıklamada "demircilik ile meşgul" olduğu belirtilmektedir.

²⁴ Sagır: Küçük, Ufak (Develioğlu, 2015, s. 1063)

defteridir” ifadesi ile başlamaktadır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 1). Bu açıklamanın ardından mahallelerde yaşayan Romanlar önce Müslüman sonra Gayrimüslim olarak sıralanmışlardır. Diğer defterlerde olduğu gibi kişiler hane ve sıra numaraları verilerek, meslekleri, menkul ve gayrimenkul malları sıralanarak ve ardından tahmini temettü hesaplanarak aktarılmıştır.

Aşağıdaki tabloda Üsküp Romanlarının meslek kayıtları ve diğer geçim kaynakları verilmiştir.

Üsküp			
Müslüman		Renyâ	
Meslek	Adet	Meslek	Adet
Hamallık	28	Kovaç Esnafı	12
Teymurculuk (Demircilik)	20	Yevmiye Çapacı	2
Baruthane-i Amirede Amele	15	Hamallık	2
Kovaç Esnafı	15	Hizmetkâr	2
Mehter	3	Baruthane-i Amirede Amele	1
Garizcilik (Lağamcılık)	2	Çilingir	1
Hamam Külhanlığı	2	Dülger	1
Sevislik	1		
Kemancı	1		
Çilingirlik	1		
Daire Darbı	1		
Arazi			
Arazi	Dönüm	Hasılat	Toplam
Ber veç-i İştirak	3	290	290
Bağ Dönüm	0,5	-	-
Hayvanat			
Cins	Baş	Hasılat	Toplam
Öküz	1	-	-
İki Senelik Dişi Malağı	1	-	-
Diğer emlak			
Diğer Emlak	Adet	Hasılatı	Toplam
Kiralık Odası	2	60	60

Tablo 5: Üsküp'te Yaşayan Romanların Meslekleri ve Diğer Geçim Kaynakları

Kaynak: (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 2-15)

Üsküp'ün önemli ticaret yolları üzerinde olması bölgede ticaretin önemli oranda gelişmesini sağlamıştır. Şehir merkezinde bulunan Eski Han, İsa Bey Hanı, Kurşunlu Han, Sulu Han ve Kapan Hanı gibi hanların bulunması bu gelişmişliğin ayrıca bir göstergesidir. Şehirde XVI. yüzyılda 133 meslek kolunun olduğu ayrıca yabancı tüccarların da faaliyet gösterdiğine dair bilgiler mevcuttur (İnbaşı, 2012, s. 379). Bölgedeki bu ticari gelişmişliğin yanı sıra tarımsal faaliyetler de yaygın ve gelişmiştir. Özellikle hububat üretiminde Üsküp şehri bölgenin önemli merkezlerinden biri durumundadır (Gül, 1999, s. 37-38).

Üsküp'te ele aldığımız deftere kayıtlı 96'sı Müslüman 21'i gayrimüslim olmak üzere toplam 117 Roman hane bulunmaktadır. Tabloda kayıtlı olan verilerden hareketle Müslüman Romanlar arasında en çok yapılmış olan meslek hamallık mesleğidir. Toplam 28 hane reisinin geçim kaynağı bu meslek olmuştur. Hamallıktan sonra 20 hane reisi tarafından yapılmış olan teymurculuk mesleği gelmektedir. Ayrıca demircilik veya nalbantlık manasında kullanılmış olduğu düşünülen kovaç²⁵ esnaflığı da 15 hane reisinin geçim kaynağı olmuştur. Bu meslekler sonrasında 15

²⁵ Burada kovaç kelimesi Balkanlarda Bosna Hersek, Arnavutluk ve Kosova gibi bölgelerde “demirci, demiri işleyen” manasını içermektedir. Bu kişilerin kendilerini kovaç olarak ifade etmiş olmalarından dolayı teymurcu değil kovaç yazılmış olacağı düşünülmektedir. Arnavutluk Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından hazırlanmış en son güncel Arnavutça Sözlüğünde kovaç “demire şekil veren, demirle uğraşan, demirci” anlamlarına gelen “Farkëtar” sözcüğüyle ifade edilmektedir (Thomaj ve diğerleri, 2006, s. 488). Ayrıca Vlademir Orel'in 1948 yılında yayınladığı Tarihi Arnavutça İngilizce sözlüğünde kovaç sözcüğü Slav dillerinden Arnavutçaya ödünçlenmiş “smith, blacksmith” anlamında “demir işi ile uğraşan, demirci, nalbant” sözcükleri ile tasnif edilmişti (Mann, 1948, s. 211). Boşnakçada ise kovaç yine “demirci” anlamında kullanılmaktadır (Bayhan, 2015, s. 557).

hane reisi Baruthane-i Amire'de amele olarak hem geçimlerini sağlamış hem de devletin ihtiyaçları doğrultusunda istihdam alanı bulmuşlardır. Bu mesleklerin dışında kalan ve daha az sayıda karşılaşılmış olan meslekler ise; 3 hane reisi mehter²⁶, 2 hane reisi garizcilik, 2 hane reisi hamam külhanlığı ve birer hane reisi tarafından yapılmış olan seyislik, kemancılık, çilingirlik ve daire darbıdır. Gayrimüslimler tarafından yapılan meslekler ise; 11 hane reisi kovaç esnafı, 2 hane reisi yevmiye çapacısı, 2 hane reisi hizmetkâr, bir hane reisi çilingir, 1 hane reisi dülgere, 1 hane reisi hamal, 1 hane reisi ise Baruthane-i Amire amelesini olarak kaydedilmiştir. Deftere kayıtlı Romanlardan sadece üç kişinin çalışmaya kudretinin olmadığı belirtildiği için meslek, vergi ve temettü kaydı bulunmamaktadır. Üsküp şehri genelinde yapılmış olan mesleklere bakıldığında ise şehrin %16'sının tarımsal faaliyetlerle geçimini sağladığı görülmüştür. Şehrin yarısına yakını sanayi ve ticaret ile uğraşarak çoğunlukla debbağ, urgancı, nalbant, hallaç, bıçakçı, demirci, tüfenkçi, boyacı, terzi, pabuççu, yemenici, berber, kuyumcu, bakkal, lüleci gibi mesleklerle geçimlerini sağlamışlardır (Furat, 2001, s. 29-42). Üsküp temettuatlarında kovaç olarak sadece Romanların kayıtlı olması bu mesleği tekellerinde bulundurduklarını göstermektedir. Ayrıca şehir genelinde hamallık mesleğini yapanların da yine sadece Romanlar olduğu görülmektedir.

Romanlara ait mesleki yapılar bölgelere göre farklılık gösterdiği gibi aynı bölgedeki mahallelere göre de farklılık göstermektedir. Buradaki deftere kayıtlı birinci mahallede bulunan Romanların büyük çoğunluğu teymurculuk mesleğini yaparken (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 2-4), ikinci mahallede bulunan Romanların hepsi kovaçlık ile geçimini sağlamıştır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 5-6). Üçüncü mahallede bulunanlar ise ikiye ayrılmıştır. İlk bölümde verilmiş olanların büyük çoğunluğu hamallık yapmışken, ikinci bölümde bulunan 16 haneden 15'inin Baruthane-i Amire'de amelelik ile geçimini sağladığı kayıt altına alınmıştır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 7-11). Üsküp'e ait defterdeki bütün Romanlar arasında tek mülk kaydı birinci mahallede bulunan 1 hane numarası ile Çeribaşı olarak kayıtlı kişiye aittir. Bu kişinin 2 adet kiraya verdiği oda olarak kayıtlı emlakı bulunmaktadır. Bunlardan temettü ise 60 kuruş olarak verilmiştir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 2). Yine bölgede yaşayan Romanlar arasında tarım arazisinin ve hayvan sayısının az olduğu görülmektedir. Müslüman Romanlara ait bir baş iki senelik dişi malağı kaydı bulunurken, gayrimüslim Romanlara ait ise öküz olarak kayıtlı yine bir baş hayvan kaydı bulunmaktadır. Burada tek hayvan kaydı bulunan gayrimüslim hanenin 3 dönüm olarak ber vech-i iştiraklıkla²⁷ işlediği arazisi bulunmaktadır. Yine tabloda bağ-1 dönüm olarak kayıtlı 0,5 dönümlük arazi de gayrimüslim Romanlara aittir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 12-14).

Üsküp'te bulunan ve 15469 numaralı deftere kayıtlı olan Romanların mahallelere göre kazançları arasında farklar bulunmaktadır. Birinci mahallede vermiş olduğumuz Romanlar ortalama 100 kuruşluk bir gelire sahipken (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 2-4) ikinci mahallede ortalama gelirin 425 kuruş olduğu görülmektedir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 5,6). Üçüncü mahalledeki Romanların ise 160 kuruşluk bir ortalama gelirleri bulunmaktadır. Müslüman Romanların toplam ortalama temettü 186 kuruş olarak hesaplanmıştır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 7-11). Deftere "Reayadan madûd Kıptîyân-ı zımmiyanın dahi Emlak ve Temettuat ve Akarları" ifadesi ile üç ayrı mahallede verilmiş olan Gayrimüslim Romanların ortalama meslek gelirleri ise 324 kuruştur (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 12-14). Üsküp'te ahalinin hane başına düşen ortalama gelirlerine baktığımız zaman ise Müslümanlarda 554 kuruş, gayrimüslimlerde 490 kuruş, Yahudiler ise 572 kuruştur (Furat, 2001, s. 55-57). Bu verilerden hareketle Romanların bölgede hane başına düşen ortalama kazançları en düşük olan grubu oluşturdukları görülmektedir.

²⁶ 1. Yüksek rütbeli hizmetkâr, 2. Çadırlara bakan uşak, 3. At uşağı, 4. Mızıkacı, 5. Kavas, Babialı çavuşu, 6. Rütbe, nişan müjdecisi, çaylak (Develioğlu, 2015, s. 699).

²⁷ Ortaklıkla (Develioğlu, 2015, s. 101).

Mahallede bulunan Romanların Müslüman olanlarından “sene-i sabıkada bir senede ber vech-i maktuan vermiş olduğu” ifadesi ile alınmış olan bir vergi kaydı bulunmaktadır (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 2-11). Burada ifade edilmiş olan maktuan vergi Romanlardan toptan olarak alınan cizye mahiyetindeki bir vergi kaydır (Tağ, 2017, s. 291). Müslüman Romanlar arasında bu vergi kaydı haricinde alınmış olan başka bir vergi kaydına rastlanmamıştır. Gayrimüslim Romanlar için ise “sene-i sabıkada vergi olarak bir senede vermiş olduğu” ifadesi ile bir önceki sene alınmış olan vergi kaydının haricinde “bunda bulunan cizye evrakı” ifadesi ile hangi oranda cizye vergisi alındığı aktarılmıştır. Burada bulunan 21 hane gayrimüslim Romanın 5 hanesi edna yani en düşük oranda cizye vergisi verirken, 15 hanenin cizye evrakı ise evsat yani orta derecedir (BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469, H. 1261, s. 12-14). Gayrimüslimler arasında bir kişiden de cizye alınmadığı görülmektedir. Üsküp şehrinde Romanlardan maktuan alınmış olan verginin hane başına ortalaması 15 kuruştur. Şehirdeki diğer Müslüman ve gayrimüslim ahalinin vergi-i mahsusa kayıtları ise hane başına ortalama olarak 14 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Sonuç

Bu makalede beş farklı bölgede ele alınan örneklerden hareketle toplamda 220 Müslüman, 30 da gayrimüslim Roman hane reisine ait meslek ve diğer geçim kaynaklarına dair bilgiler aktarılmıştır. Ayrıca her bölgeden Romanların mesleklerini ve gelirlerini karşılaştırmak için diğer ahaliye dair örnekler de verilmiştir. Burada ele alınan bölgeler arasında meslek farklılıkları açık bir şekilde görülmektedir. Adapazarı ve Bursa örneklerinde tarımın ve toprağa bağlı işlerin daha fazla yapıldığı, bu bölgelerde meslek harici tarımsal gelirin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun bölgedeki diğer ahali içinde geçerli olduğu incelenen belgelerden anlaşılmaktadır. Balkanlar ve Trakya’da ele alınan diğer üç bölgede karşılaştırma yaptığımız diğer ahalinin meslek harici ziraat faaliyetleriyle de uğraştıkları görülürken Romanların bu bölgelerde ziraat faaliyetlerinden uzak olduğu görülmektedir. İncelemeye aldığımız beş bölgenin dördünde demircilik mesleğini yapan Romanların bulunması bu meslekteki ustalıklarını göstermektedir. Ayrıca Üsküp’te bulunan Romanlardan bir bölümünün Baruthane-i Amire’de çalışmış olmaları devlete bağlı işlerde görev aldıklarını göstermek adına önemlidir. Yine Üsküp’te hamallığın sadece Romanlar tarafından yapılmış olması da bu mesleğin bölgede bir Roman mesleği hâline geldiğini göstermektedir. Yaygın olarak müzisyenlikle/çalgıcılıkla özdeşleştirilen Romanların ele alınan bölgelerde bu mesleği çok fazla icra etmedikleri aktarılan verilerden anlaşılmaktadır. Bu verilerden hareketle Roman hane reislerinden sadece %1,2 si müzisyenlik yaparak geçimlerini sağlamışlardır.

Adapazarı, Bursa ve Maçın’da hayvan sayısı fazlayken Üsküp’te iki baş hayvan kaydı olup, Silivri’de ise hiçbir hayvan kaydı bulunmamaktadır. Bu durum bölgeler arası meslek farklarının bir yansıması olarak görülmektedir. Örneğin sepetçilik mesleğinin yoğun olarak yapıldığı Adapazarı’nda, gerek hammadde temininde gerekse ürünlerin satışında kolaylık sağladığı düşünülen 33 baş kısarak kaydı bulunmaktadır. Yine ziraatın ve sahip olunan tarım arazisinin fazla olduğu bu bölgede arazinin sürülmesinde kullanılan karasığır öküzü kaydının da oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu durum mesleki ihtiyaçlara uygun olarak gerekli hayvana sahip olduğunu göstermektedir.

Ele alınan bölgeler arasında meslek farkı olduğu gibi gelir farkının da olduğu görülmektedir. Genel olarak yapılan hesaplamalar neticesinde Adapazarı’nda hane başına ortalama 400 kuruş temettü düşerken, Bursa defterine kayıtlı Romanların temettüsü ise 608 kuruştur. Bölgeler arasında en fazla temettünün Silivri’de yaşamış olan Romanlara ait olduğu görülmektedir. Burada hane başına ortalama 626 kuruşluk bir temettü düşmektedir. Silivri’de temettü oranının yüksek

olması “*demirci ustası*” olarak kayıtlı kişilerin gelirlerinin yüksek olmasıyla alakalıdır. Buradaki demirci ustalarından 7 hane nolu Ali oğlu Ahmet’in 3000 kuruş gibi çok yüksek bir temettü-sü bulunmaktadır. Yine bir diğer demirci ustasının temettüsü ise 1800 kuruş olarak verilmiştir. Balkanlarda ele alınan bölgelerden Maçın’da ortalama 312 kuruş temettü hesaplanırken, en düşük temettü ortalaması 186 kuruş ile Üsküp’e aittir. Burada verilmiş olan Müslüman Romanlar haricinde Maçın ve Üsküp’te yaşamış olan Gayrimüslim Romanların hane başına temettü ise Maçın’da 213, Üsküp’te 324 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bilgileri aktarılan beş bölgede de Romanların gelirlerinin diğer ahaliye oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Bölgeler arası gelir farkları bölgedeki bütün ahali için de geçerlidir. Örnekleri verilerek karşılaştırması yapılan Müslüman ahalinin hane başına ortalama temettü Adapazarı’nda 780 kuruş, Bursa’da 1032 kuruş, Silivri’de 1300 kuruş, Maçın’da 651 kuruş ve Üsküp’te 554 kuruştur. Silivri’deki ortalama temettünün diğer dört bölgeye oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Aynı durum örneği verilmiş olan gayrimüslim ahali için de geçerlidir. Buradaki bilgilerden anlaşıldığı üzere bölgenin gelir durumuna paralel olarak Romanların gelir seviyesinin de düştüğü ya da arttığı görülmüştür.

Bölgeler arasında vergi farkları, meslek ve gelir farkları gibi açık bir şekilde görülmektedir. Adapazarı ile Silivri örnekleri haricindeki diğer bölgelerde vergi oranlarının gelir seviyesine paralel olarak düştüğü ya da çıktığı görülmektedir. Ancak Silivri’de 626 kuruş temettü bulunan Romanların 70 kuruş vergi-i mahsusa kaydı bulunurken, Adapazarı’nda 400 kuruşluk temettü olan Romanların 121 kuruş vergi-i mahsusa kaydı bulunmaktadır. Bu vergi farklarının ülke genelindeki bütün ahali için geçerli olduğu görülerek vergi-i mahsusa kayıtlarındaki adaletsizliklerin giderilmesi için yeni bir sayım yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur (Kütükoğlu, 1995, s. 412). Vergi-i mahsusa ve ziraat ürünlerinden alınan aşar vergisi haricinde sadece Üsküp’te bulunan Müslüman Romanlardan maktuan olarak cizye vergisi alındığı görülmüş, diğer bölgelerdeki Müslüman Romanların cizye verdiğini gösterir bir kayda rastlanmamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti’nin vergi politikasında Romanlara uyguladığı özel bir tutumdan kaynaklanmaktadır.

220 Müslüman ve 30 Gayrimüslim toplam 250 hanede yaşayan Romanlardan sadece 8 hane nin çalışmadığı kaydedilmiştir. Osmanlı toplum yapısındaki sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın güzel bir örneğini oluşturacak şekilde, “Hizmetkârlık etmeğe dahi kâdir olmayup şunun bunun îanesiyle geçinmekte idüğü”nden bu kişiler vergiden muaf tutulmuştur.

Tüm bu veriler etrafında görülmektedir ki, Osmanlı Devleti’nde Romanlar toplumun ihtiyaç duyduğu birçok alanda mesleklerini icra etmişlerdir. Geleneksel meslekleri ve zanaatları haricinde toprağa bağlı işlerde de çalışarak, Osmanlı ekonomisine çeşitli katkılarda bulunmuşlardır.

Kaynaklar

- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 1232. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 2828. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 2829. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 2848. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 2853. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 2854. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 4571. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6208. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6213. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6216. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6218. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 6220. (H. 1261).
- BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 7453. (H. 1261).

BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 8229. (H. 1261).

BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 12145. (H. 1261).

BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 12147. (H. 1261).

BOA. ML. VRD. TMT. Nr. 15469. (H. 1261).

Adıyeke, N. (2000). Temettuât Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri. *OTAM* (11), ss. 769-823.

Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri* (Cilt 1). İstanbul: Fev Vakfı Yayınları.

Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri* (Cilt 2). İstanbul: Fev Vakfı Yayınları.

Akkaya, T. (1984). *Trakya'da Marmara Denizi Kıyısında İstanbul'a Bağlı Bir Liman Kasabası: Selymbria (Silivri) Tarih İçindeki Gelişimi ve Eski Eserleri* (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bil. Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Akkuş, M. (2009). 19. Yüzyılda Bursa'daki İpek Ticaretini Geliştirmeye Yönelik Bir Kurum: Vapur Kumpanyası Ve Nizamnamesi. *OTAM* (24), ss. 1-20.

Akkuş, Y. (2017). Osmanlı Maliyesi Literatüründe İhmal Edilmiş Bir Tartışma: Tevzi' Defterlerinden Vergi-i Mahsûsa'ya Geçiş. *Tarih Dergisi* (65), ss. 29-62.

Altınöz, İ. (2002). Osmanlı Toplum Yapısında Çingeneler. *Türkler*, 10, ss. 422-432. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Altınöz, İ. (2003). *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Arayıcı, A. (2008). *Avrupa'nın Vatansızları Çingeneler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Bayhan, Ş. (2015). *Boşnakça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Berger, H. (2000). *Çingene Mitolojisi*. (M. Y. Sağlam, Çev.) Ankara: Ayraş Yayınevi.

Develioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (31 b.). Ankara: Aydın Kitapevi.

Dingeç, E. (2004). *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler (XVI. Yüzyıl)* (Basılmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Eskişehir.

Emecen, F. (2013). Yaya ve Müsellem. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 43, ss. 354-356. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Fonseca, İ. (2002). *Beni Ayakta Gömün Çingeneler ve Yolculukları*. (Ö. İlyas, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Fraser, A. (2005). *Avrupa Halkları Çingeneler*. İstanbul: Homer Yayıncılık.

Furat, A. H. (2001). *Temettuât Defterlerine Göre Üsküp'ün Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.

Gökbilgin, M. T. (1963). Çingeneler. *İslam Ansiklopedisi*, 3, ss. 420-426. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gül, E. (1999). *XIX. Yüzyılda Makedonya ve Üsküp Kazası (Maliye Nezareti Temettuât Defterlerine Göre 1260/1844)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Güran, T. (2000). 19. Yüzyıl Temettuât Tahrirleri. H. İnalçık, & Ş. Pamuk (Dü) içinde, *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik* (ss. 73-81). Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

İnalçık, H. (2008). *Rumeli. Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 32, ss. 232-235. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İnbaşı, M. (2012). Üsküp. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 07.

06., 2018 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/uskup> adresinden alındı.

Karabaşa, S. (Dü.). (2014). *Geçmişten Geleceğe Yaşayan Kültür Mirasımız: Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Karal, E. Z. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831* (2. Baskı b.). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Kaygalak, S. (2008). *Kapitalizmin Taşrası 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Bursa'da Toplumsal Süreçler ve Mekânsal Değişim*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kenrick, D. (2000). Romany Origins and Migration Patterns. *International Journal of Frontier Missions*, 3 (17), ss. 37-40.

Kenrick, D. (2007). *The A to Z of The Gypsies (Romanies)*. United Kingdom: Scarecrow Press.

Kestelli, R. N. (2004). *Resimli Türkçe Kamus*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kütükoğlu, M. (1995). Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri. *Bellekten*, LIX (225), ss. 395-418.

Liegeois, J.-P., & Gheorghe, N. (1995). *Roma/Gypsies: A European Minority, Minority Right Group International Report*. AN MRG International Report.

Mann, S. E. (1948). *An Historical Albanian-English Dictionary*. Londra : Longmans Green & Co.

Marushiakova, E., & Popov, V. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingenerler*. (B. Tırnakçı, Çev.) İstanbul: Homer Kitapevi.

Mezarcıoğlu, A. (2010). *Çingenerlerin Kitabı Tarihi, Sosyolojik ve Antropoljik Bir Kaynak*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Müsellem (2006). *DİA* (s. 83) içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Narin, R. (2011). *XIX. Yüzyılda Adapazarı*. Sakarya: Sakarya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Sami, Ş. (1899 [H. 1317]). *Kamus-i Türki*. İstanbul: İkdam Matbaası

Sertkaya Doğan, Ö. (2009, Temmuz). Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Silivri. *Marmara Coğrafya Dergisi* (20), ss. 1-19.

Sezen, T. (2006). *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Sezgin, İ. (2015). *Osmanlı Romanları Sosyal ve Ekonomik Hayatla İlgili Belgeler*. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Şanlıer, S. (2013). *Hukuki Düzenlemeler Işığında Osmanlı Çingenerleri*. İstanbul: UKİD, TİKA.

Tağ, M. (2017). 19. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Romanlarının Sosyal ve İktisadi Yapısı: Edirne Şehri Örneği. *Göç Konferansı 2017 Seçilmiş Bildiriler*, ss. 285-293. London: Transnational Press LONDON.

Thomaj, J., ve diğerleri. (2006). *Fjalor i Gjuhës Shqipe*. Tiran: Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.

Topuz, H. (2007). 19. Yüzyılın İlk Yarısı (1823) Yılı İstanbul Limanı ve Diğer Limanlarımız Arasında ki Bir Haftalık Deniz Ticari Taşımacılığının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(6), ss. 99-116.

Yıldırım, B. (2011). Osmanlı Devleti'nde Yapılan İlk Modern Nüfus Sayımına (1881/1882-1893) Göre Edirne'deki Ermeni Nüfusu. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), ss. 85-101.